

РУСНАК Ю. І.,

кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України,
заступник начальника центру –
начальник науково-дослідного
управління проблем ресурсного
забезпечення у воєнній сфері, сфері
оборони та військового будівництва
Центру воєнно-стратегічних досліджень
(Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського)

ПРИПОЛОВА Л. І.,

кандидат юридичних наук,
начальник науково-дослідного відділу
правових проблем у сфері міжнародного
співробітництва науково-дослідного
управління проблем ресурсного
забезпечення у воєнній сфері, сфері
оборони та військового будівництва
Центру воєнно-стратегічних досліджень
(Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського)

УДК 355.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.35>**ПРОБЛЕМИ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ У СФЕРІ ДОПОМОГИ
ОЗБРОЄННЯМ І ВІЙСЬКОВОЮ ТЕХНІКОЮ**

У статті проаналізовано понятійний апарат у сфері оборони України та її обороноздатності. Визначено, що система обороноздатності держави в умовах динамічного та глобального безпекового середовища має не лише внутрішні, а й низку зовнішніх складових, ключовою з яких є міжнародні партнери та їх військова допомога. У статті здійснено огляд сутності поняття “озброєння”, “військово-економічні відносини”, здійснено конкретизацію понятійного апарату у сфері міжнародної допомоги і виявлено, що допомога міжнародних партнерів військовою технікою та озброєнням є одним із ключових факторів спроможності України боротися з російською агресією. Проаналізовано сутність понять “міжнародна технічна допомога”, “гуманітарна допомога”, “військова допомога”, визначено зв’язки між ними і можливість їх як окремого використання, так і поєднання в узагальнюючий термін “міжнародна безпекова допомога”.

Зазначено, що військово-економічні відносини сукупно забезпечують воєнні потреби держави. У свою чергу, міжнародні військово-економічні відносини є похідною (різновидом) військово-економічних відносин. У сучасному контексті у практичному вимірі понятійний апарат щодо терміну “військова допомога” формується на основі реальної допомоги одних держав іншим у військовій сфері. Військово-економічні відносини сукупно забезпечують воєнні потреби держави. У свою чергу, міжнародні військово-економічні відносини є похідною (різновидом) військово-економічних відносин.

Підсумовано, що система обороноздатності держави в умовах динамічного та глобального безпекового середовища має не лише внутрішні, а й низку зовнішніх складових, ключовою з яких є міжнародні партнери та їх військова допомога. Наразі формування понятійного апарату щодо міжнародної допомоги озброєнням та військовою технікою потребує свого завершення та наукового супроводження. Окремої уваги потребують питання формування наукових підходів до сутності, видів та порядку здійснення такої допомоги.

Ключові слова: *понятійний апарат, міжнародна допомога, міжнародна технічна допомога, військова допомога, гуманітарна допомога, озброєння, військова техніка, обороноздатність, оборона України.*

Rusnak Yu. I., Pypolova L. I. Problems of the conceptual apparatus in the sphere aid with arms and military equipment

The article analyzes the conceptual apparatus in the field of defense of Ukraine and its defense capability. It was determined that the state's defense capability system in the dynamic and global security environment has not only internal, but also a number of external components, the key of which are international partners and their military assistance. The study formulated the essence of the concept of "armament", "military-economic relations", specified the conceptual apparatus in the field of international aid and found that the assistance of international partners with military equipment and weapons is one of the key factors in Ukraine's ability to fight against Russian aggression. The essence of the concepts "international technical assistance", "humanitarian assistance", "military assistance" was analyzed, the connections between them were determined and the possibility of their separate use and combination into the general term "international security assistance".

It is noted that military-economic relations collectively ensure the military needs of the state. In turn, international military-economic relations are a derivative (variety) of military-economic relations. In the modern context, in practical terms, the conceptual apparatus regarding the term "military aid" is formed on the basis of real assistance of some states to others in the military sphere. Military-economic relations collectively ensure the military needs of the state. In turn, international military-economic relations are a derivative (variety) of military-economic relations.

It is summarized that the state's defense capability system in the conditions of a dynamic and global security environment has not only internal, but also a number of external components, the key of which are international partners and their military assistance. Currently, the formation of a conceptual apparatus regarding international assistance with weapons and military equipment needs to be completed and scientifically supported. The issues of forming scientific approaches to the essence, types and procedure of such assistance need special attention.

Key words: *conceptual apparatus, international aid, international technical aid, military aid, humanitarian aid, weapons, military equipment, defence capability, defence of Ukraine.*

Вступ. Протягом останніх дев'яти років Україна остаточно сформувала свої європейські та євроатлантичні спрямування, закріпивши їх у Конституції України як ключові пріоритети зовнішньої політики держави. У зазначений проміжок часу наша держава значною мірою впровадила ключові реформи фактично у всіх сферах державної політики та суспільного життя. Значні досягнення України спостерігалися і в оборонній сфері – поступове наближення оборонного сектору до стандартів НАТО, щорічне суттєве збільшення оборонного бюджету тощо.

У той же час, поступовий вихід України з-під політичного та економічного впливу і тиску російської федерації (далі – РФ), цивілізаційний вибір нашої держави бути у сучас-

ному демократичному європейському та світовому середовищі. Після широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року відбулося ряд змін, які порушили звичне сьогодення, численні жертви серед військових та мирного населення, масштабні темпи та обсяги міграції населення України, у тому числі, до країн ЄС, значні руйнування соціальної та критичної інфраструктури держави.

Цілком очевидним є той факт, що Україні при всьому рівні мотивації та патріотизму населення, Збройних Сил України (далі – ЗСУ), інших військових формувань, було б вкрай важко давати опір не стільки потужній і оснащений, скільки масовій армії країни-агресора, якби не військова та гуманітарна допомога міжнародних партнерів – урядів іноземних держав, міжнародних гуманітарних організацій, світового співтовариства загалом. Військова допомога США, ЄС, інших країн НАТО стала одним із ключових факторів військових успіхів України на полі бою із уникненням захоплення столиці, зупинення просування ворога вглиб території України на багатьох ділянках фронту.

Саме тому, починаючи з початку війни як у сфері публічного й військового управління, суспільній сфері, так і в науковому середовищі, широкого вжитку набула відповідна специфічна термінологія, що стосується міжнародної військово-технічної допомоги. Безумовно, в наукових колах довкола зазначеного питання почав формуватися відповідний категоріальний та понятійний апарат. Враховуючи динамічність подій, пов'язаних із введенням воєнного стану та екстреною міжнародною військовою допомогою, практичні аспекти питання значною мірою випередили формування відповідного понятійного апарату у зазначеній сфері. З огляду на викладене, зазначена проблематика набуває неабиякої актуальності та змістовного дослідження.

На сьогоднішній день проводяться змістовні дослідження щодо з'ясування та обґрунтування понять та сутності військово-економічних відносин та конкретизація понятійного апарату щодо залучення ресурсів для потреб безпеки і оборони та обороноздатності держави загалом. Питання оборонної політики України, оборони, основ обороноздатності держави, військових конфліктів, досліджували низка вітчизняних вчених серед яких: М. Алексєєв, В. Богданович, В. Бочарніков, В. Горбулін, В. Горковенко, О. Грінченко, М. Єжєєв, Ю. Калгушкін, А. Корецький, М. Лобко, С. Мельник, В. Пасічко, С. Полтораєв, І. Полякова, Д. Роговенко, І. Романченко, І. Руснак, А. Сиротенко, Г. Ситник, В. Сокурєнко, Р. Тимошенко, В. Тютюнник, Д. Федянович, П. Щипанський, І. Якубець та багато інших.

У той же час, більшою мірою наразі актуалізується дослідження зазначеного питання у світлі міжнародної військової допомоги. Повномасштабне військове вторгнення РФ в Україну виявило потребу наукового супроводження для ідентифікації цілого ряду актуальних напрямів досліджень у сфері воєнної науки. Актуалізація питання щодо раціонального використання матеріально-технічної та фінансової допомоги у воєнній галузі спонукає наукове середовище до пошуку новітніх підходів до організації цієї роботи у предметній сфері дослідження. Питаннями міжнародної військово-технічної допомоги займалися такі вітчизняні дослідники: В. Адамик, Б. Беззубко, Ю. Беззубко, І. Братко, О. Дем'янюк, Н. Комар, Г. Макота, К. Плоский, С. Ратушний та інші. Однак, не дивлячись на широку наукову базу, потребує подальшого дослідження питання щодо уніфікації категорійного та понятійного апарату у сфері військової допомоги озброєнням та військовою технікою від міжнародних партнерів в умовах війни України проти РФ.

Постановка завдання – визначити сучасну проблематику понятійного апарату у сфері допомоги озброєнням та військовою технікою, а також окреслити перспективи формування такого апарату.

Результати дослідження. Проблематика обороноздатності та національної безпеки держави набула своєї актуальності з перших років незалежності України. В умовах нинішньої воєнно-політичної ситуації, що характеризується високим ступенем зовнішньої воєнної загрози та безпосередньої військової агресії, питання обороноздатності стає одним із ключових елементів забезпечення стабільності та розвитку держави. Тому, у першу чергу, формуючи понятійний апарат у сфері міжнародної військової допомоги, варто виходити із

її безпосередньої ролі та вкладу в обороноздатність нашої держави. Пропонується в першу чергу визначити поняття “обороноздатність держави”.

Тривалий час поняття обороноздатності розглядалося вченими через призму радянської військової науки. Група вчених, що орієнтувалася на тогочасні радянські джерела, пропонує поняття обороноздатності розглядати як систему матеріального, духовного, воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу держави у сфері оборони [9, с. 136]. Досить схожим є наразі й офіційне законодавче визначення обороноздатності. Згідно із Законом України “Про оборону України” обороноздатність – це здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту [12].

На сьогоднішній день в науковій літературі є ряд визначень щодо поняття обороноздатності. Всі вони не мають універсального розуміння цієї доктрини, але все ж таки вони мають важливі споріднені ознаки.

Відповідно з визначенням науковця В. Горбуліна, обороноздатність держави – це сукупність економічного, соціального, політичного, духовного і військового потенціалів [1].

Вчений В. Пасічко пропонує схоже тлумачення і вважає обороноздатність держави як реалізовану частину військового потенціалу, що являє собою сукупність економічного, соціального, політичного, духовного і військового потенціалів [9, с. 136].

І. Романченко вважає, що обороноздатність виявляється в потенційному (нереалізована можливість) і факторному (реалізована можливість) станах. Для приведення в дію реально існуючих можливостей держави по забезпеченню оборони необхідним є визначений ступінь їх готовності [16, с. 27].

Таким чином, із викладених позицій вчених та офіційного законодавчого визначення досліджуваного поняття, підсумовуємо, що обороноздатність держави – це одна із властивостей держави, що є комплексним показником готовності до оборони України та результатом процесу підготовки до збройного захисту держави.

Згідно з положеннями Стратегії сталого розвитку “Україна – 2030” одним із першочергових кроків у діяльності держави є підвищення обороноздатності держави, реформування ЗСУ та інших військових формувань України відповідно до сучасних вимог, розбудова оборонно-промислового комплексу для максимального задоволення потреб та запитів сил оборони [15].

В сучасному глобалізованому та динамічному безпековому середовищі розуміння системи забезпечення обороноздатності держави не обмежується лише внутрішніми ресурсами забезпечення безпеки і оборони держави, а навпаки – активно включає і зовнішні ресурси (рис. 1).

Рис. 1. Сучасна система обороноздатності держави

Тобто, міжнародна допомога у вигляді озброєння та військової техніки досить чітко включається у парадигму обороноздатності України. Безумовно, допомога міжнародних партнерів є важливою складовою зміцнення обороноздатності України та соціально-економічного розвитку держави загалом. У цьому контексті варто розглянути понятійно-категорійний апарат щодо міжнародної технічної допомоги загалом.

Зазначимо, що міжнародна технічна допомога – це ресурси та послуги, що відповідно до міжнародних договорів України надаються донорами на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки України. Міжнародна технічна допомога надається Україні на безоплатній та безповоротній основі країнами-донорами та міжнародними організаціями. Найбільшими донорами для України були та залишаються США та ЄС. Іншими донорами є Канада, ФРН, Нідерланди, Швеція, Швейцарія, Японія, Данія, а також організації системи ООН, Світовий банк, ЄБРР та інші [3].

Якщо говорити про військову допомогу, то її слід розглядати як форму військової співпраці, що використовується з метою зміцнення оборони дружніх (нейтральних або що розвиваються) держав, що не в змозі самостійно забезпечити власну безпеку або захистити певні геополітичні інтереси іншої держави. Військова допомога здійснюється як правило державами, що відіграють провідну роль у системі міжнародних і міжнародно-правових відносин у вигляді міждержавної допомоги для військ. потреб на безоплатній або пільговій основі. Військова допомога здійснюється у формі фінансових потоків, військових консультацій, поставок зброї та військової техніки, участі у модернізації бойової та спеціальної техніки, направлення військових фахівців (радників та фахівців із експлуатації озброєння), будівництва об'єктів інфраструктури, навчання військовослужбовців у військових навчальних закладах або спеціальних центрах, допомоги у бойовій підготовці військ, сил, у розробці бойових статутів та інших документів [17, с. 81-82].

Міжнародна військова допомога Україні спрямовується у контексті військово-економічних відносин. Військово-економічні відносини сучасні дослідники пропонують розглядати за двома підходами:

- по-перше, як вигідні відносини у військовій сфері, що будуються для отримання вигоди, яка буде використана у військовій (воєнній) сфері;
- по-друге, як раціональні (розумні) відносини між учасниками у військовій (воєнній) сфері.

Таким чином, військово-економічні відносини сукупно забезпечують воєнні потреби держави. У свою чергу, міжнародні військово-економічні відносини є похідною (різновидом) військово-економічних відносин.

У сучасному контексті у практичному вимірі понятійний апарат щодо терміну “військова допомога” формується на основі реальної допомоги одних держав іншим у військовій сфері. Зокрема, на англійському сайті посольства США під час висвітлення обсягів наданої США допомоги Україні у відсічі збройної агресії РФ наявне таке словосполучення – “military assistance”, що у перекладі на українську мову означає: військова допомога (сприяння, поміч, підмога). Цілком зрозуміло, що сутність поняття “військова допомога” слід розглядати у контексті її безпосередніх складових елементів. Центральним її елементом слід вважати допомогу озброєнням.

Стосовно формування понятійного апарату щодо такої категорії як озброєння чи боєприпаси, то слід звернутися до чинної нормативно-правової бази. Зокрема, виділяються такі складові:

- вогнепальна переносна ствольна зброя; артилерійська і ракетна зброя; пристрій, вражаюча дія якого базується на використанні фізичних факторів;
- боєприпаси: предмети, призначені для здійснення пострілів з вогнепальної переносної ствольної, артилерійської зброї та враження людини чи спричинення шкоди її здоров'ю або знищення чи пошкодження матеріального об'єкта (патрон у комплекті, постріл для гранатомета для вогнепальної переносної ствольної зброї; снаряд у комплекті для артилерійської зброї; ракети) [19].

В широкому розумінні поняття “озброєння” визначається як все те, що перебуває на озброєнні військових формувань, включаючи зброю, боєприпаси і військову (бойову) техніку, системи захисту тощо. У вузькому розумінні поняття “озброєння” можна визначити як стрілецьке та артилерійське, системи (комплекси) ракетні і ракетно-космічні, керовані (некеровані) ракети та їх складові частини, комплекси (установки) для їх запуску та складові одиниці до них, засоби керування зброєю (вогнем), системи дистанційного керування ракетами, обладнання для транспортування і обслуговування ракет, апарати торпедні та бомбомети для глибинних бомб тощо [19].

В законах України “Про Збройні Сили України”, “Про оборону України”, “Про Національну гвардію України”, “Про військово-цивільні адміністрації” та ін.), поняття “озброєння” та “військова (бойова) техніка” розрізняються. Іноді термін “озброєння” вживається як синонім терміну “зброя” (Закон “Про оборону України”). Водночас вказується, що зброєю (озброєнням) оснащуються кораблі, катери і повітряні судна (Закон “Про Державну прикордонну службу України”). Отже, озброєння є практично невід’ємним елементом більшості видів бойової техніки – літаків та гелікоптерів, безпілотників, бойових кораблів та катерів, машин бойових колісних і гусеничних тощо. Загалом, понятійний апарат щодо міжнародної військової допомоги озброєнням та військовою технікою в цілому вже сформований та активно перебуває у науковому термінологічному вжитку. У той же час, варто погодитися з науковцями А. Лойшиним та С. Ясенко, які стверджують що специфіка формування понятійного щодо міжнародної допомоги озброєнням та військовою технікою проявляється у деякому кореспондуванні сутності цих понять із поняттям “гуманітарна допомога”, що потребує подальшого дослідження щодо розмежування цих понять [5, с. 51].

Поняття “гуманітарна допомога” слід тлумачити як вид безвідплатної допомоги засобами для життя, що безкоштовно поширюються серед населення районів, охоплених гуманітарною катастрофою або тих, що перебувають на її межі [2, с. 50].

Разом з тим, у відповідності до положень Закону України “Про благодійну діяльність та благодійні організації”, однією зі сфер допомоги визначено сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності держави та захисту населення [11]. Оскільки така допомога розуміється як безповоротна, то словосполучення “гуманітарна допомога”, у відповідності до її спрямування, у тому числі, – на підвищення обороноздатності, може вважатися, військовою допомогою. У той же час, досить широке спрямування гуманітарної допомоги та значне коло її одержувачів не дає точного розуміння її змісту саме у сфері військової (воєнної) допомоги та допомоги озброєнням. Тому, ці поняття мають бути чітко розмежовані. Наведемо конкретний приклад. Якщо проаналізувати таке поняття як “ленд-ліз”, то його можна ідентифікувати як інструмент підтримки та допомоги уряду США своїм партнерам шляхом постачання боєприпасів, техніки, продовольства, стратегічної сировини на принципах запозичення. У той же час, для країни-одержувача цієї підтримки, ця допомога за змістом не є благодійною чи гуманітарною. У змісті “Закону про ленд-ліз у захисту демократії України від 2022 року” відсутні положення, що конкретно вказують, що ця діяльність є допомогою [21].

З огляду на викладене, у контексті дослідження понятійного апарату щодо міжнародної допомоги, слід розмежовувати поняття “міжнародна технічна допомога”, “гуманітарна допомога”, “військова допомога”. Разом з тим, вчені А. Лойшин та С. Ясенко допускають можливість комплексного розгляду зазначених понять також і у рамках одного поняття – “безпекова допомога” або “військова безпекова допомога”. За таких умов процес безпосереднього одержання допомоги у вигляді озброєння, деяких видів гуманітарної та військової допомоги може трактуватися і як окремими термінами, так і узагальненим терміном “військова безпекова допомога” [5, с. 52].

Висновки. Отже, система обороноздатності держави в умовах динамічного та глобального безпекового середовища має не лише внутрішні, а й низку зовнішніх складових, ключовою з яких є міжнародні партнери та їх військова допомога. Наразі формування понятійного апарату щодо міжнародної допомоги озброєнням та військовою технікою потребує свого завершення та наукового супроводження. Окремої уваги потребують питання формування наукових підходів до сутності, видів та порядку здійснення такої допомоги.

Список використаних джерел:

1. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України. Реанімаційний пакет реформ. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Analiz-polityky-NB-pravl-final.pdf>.
2. Гуманітарна допомога. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1 : А-Г. 672 с.
3. Інформаційно-довідкові матеріали щодо МТД. Міністерство економіки України: веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=60b916e3-d383-4560-a50d-5b48af9d810c&title=Informatsiino->
4. Курносенко Л. В. Проблеми та особливості міжнародної фінансової підтримки України в умовах війни. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 15. С. 255-274. URL: <https://doi.org/10.34132/pard2022.15.13>.
5. Лойшин А., Ясенко С., Касарецький Є., Бойко Р. Сутність ключових понять у сфері міжнародної допомоги, наданої для зміцнення обороноздатності України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень*. 2022. № 3. С. 46-58.
6. Лойшин А. Аналіз наукових положень ресурсних концепцій в економічній теорії і теорії стратегічного управління. *Social Development and Security: electron.j.of sci.papers*. 2021. Vol.11, No.3. Р. 41–55.
7. Мороз Н., Косик В. Фінансова допомога Україні від міжнародних партнерів у період війни. Проблеми сучасних трансформацій. 2022. № 5. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-5-08-01/2022-5-08-01>.
8. Науменко В., Ріппа М. Міжнародна фінансова допомога для України в умовах повномасштабного вторгнення росії. Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду. *Збірник матеріалів Все-української міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 10.06.2022 року)*. Чернігів: ГО “Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій”. 2022. № 41-43. URL: https://reicst.com.ua/asp/issue/view/conf_mult_06_2022.
9. Пасічко В. Обороздатність держави: теоретичні основи системного дослідження. Політичний менеджмент. 2008. № 2. С. 135-144.
10. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999р. No1192-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 51. ст.451.30.
11. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012р. No5073-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 25. ст.252.
12. Про оборону: Закон України від 6.12.1991 р. № 1932. *Верховна Рада України. Законодавство України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
13. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання : Закон України від 20.02.2003р. No549-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. ст.148.
14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України” : Указ Президента України 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.
15. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*: веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.
16. Романченко І. С., Богданович В. Ю., Денежкін М. М., Крикун П.М. Стан і перспективи розвитку системи оборонного планування в Збройних Силах України. *Наука і оборона*. 2017. № 1. С. 26-30.
17. Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. – Львів : «Новий Світ-2000», 2015. 396 с.

18. Фінансування державного бюджету України з початку повномасштабної війни. *Міністерство фінансів України*: веб-сайт. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435

19. Military assistance to Ukraine since the Russian invasion. UK parliament. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9477>.

20. Ukraine Democracy Defense Lend-Lease Act of 2022. S. 3522. An Act: To provide enhanced authority for the President to enter into agreements with the Government of Ukraine to lend or lease defense articles to that Government to protect civilian populations in Ukraine from Russian military invasion, and for other purposes.

